

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

ANDERS HANSSON: *Vad vi har mest skäl att göra: Derek Parfits moralfilosofi*, Göteborg: Daidalos, 2019.

MED *Vad vi har mest skäl att göra: Derek Parfits moralfilosofi* vill Anders Hansson göra moralfilosofen Derek Parfit lättillgänglig för en bredare och svenskspråkig publik. Även Hanssons tidigare två böcker har syftet att klargöra en eller flera filosofers tankar. *Aristoteles etik* (2016) introducerar Aristoteles etiska texter medan *Tre slags etiska teorier?* (2018) pekar på gemensamma grunddrag hos Aristoteles, Immanuel Kant och Henry Sidgwick.

Till skillnad från de sistnämnda är Derek Parfit (1942–2017) en samtida filosof. Han har bland annat gjort sig känd för sina tankar om personlig identitet, framtida generationer och (av särskilt intresse här) teoriernas själva struktur. 2014 belönades han med *Rolf Schock-priset i logik och filosofi* i Stockholm.

Parfit kan uppfattas som synnerligen teoretisk och en del upplever honom som teknisk och invecklad i sina resonemang. Men frågorna han ställer – och svaren han försöker ge – är formulerade i ljuset av akuta samhällsproblem som global fattigdom och klimatförändringar. Syftet att lösa sådana problem präglar i slutänden också Hanssons *Vad vi har mest skäl att göra*.

Varken det populärvetenskapliga eller det praktiska anslaget hör till vanligheten i litteratur om Parfit.¹ Detta gör Hanssons projekt, förefaller det mig, desto mer intressant. Huruvida vi lyckas lösa globala rättvise- och miljöproblem hänger ju på om vi är många som agerar och stiftar lagar på rätt sätt. Hanssons arbete har också en filosofisk styrka: medan annan litteratur om Parfit gärna förlorar sig i detaljer (låt vara av förklarliga skäl) får vi här rikta vår uppmärksamhet mot Parfits teoribygge i sin helhet.

Varför det teoretiska spelar roll

EN VIKTIG UTGÅNGSPUNKT hos Parfit, anser Hansson, är att

vårt sätt att *tänka* i moralfrågor inte ger tillfredsställande svar på vad vi bör göra. Åtminstone inte med avseende på moderna samhällens utmaningar. Detta tillkortakommande gäller såväl vår »vardagsmoral» som fackfilosofernas mer sofistikerade teorier.

Ett av de vardagliga misstagen är att vi inte förmår ta hänsyn till omärkbara konsekvenser. Huruvida jag som enskild källsorterar spelar ingen roll för hur det går för klimatet på det stora hela. Vidare blir det inte märkbart bättre för klimatet om jag avstår från flygresor eller märkbart sämre för att jag väljer att ta bilen till jobbet. Vad som händer med klimatet är beroende av hur vi alla handlar tillsammans.

Ett annat misstag beskrivs som en sorts vardagegoism. De flesta, säger Parfit, ser det som irrationellt att välja ett sämre alternativ för sig själva eller dem i sin närhet. I stället är vi motiverade att välja det som kortsiktigt gynnar oss.

Förklaringen finner han i att mänskligheten fram till nyligen har levt i mindre samhällen. Våra moraliska begrepp och intuitioner växte därmed fram under förutsättningen att en persons enskilda handlingar bara kunde påverka några få. De »vetenskapliga, tekniska och ekonomiska framstegen de senaste två århundradena» har därför gett upphov till »moraliska problem som vardagsmoralen inte kan lösa» (Parfit 2017: 422; Hansson 2019: 92).

Parfit vill hantera detta genom att förstå och acceptera nya principer. Hans grundläggande frågeställning, menar Hansson, ges redan av den första meningen i verket *Reasons and Persons* (1984). Denna inflytelserika debutbok inleds med frågan: »Vad har vi mest skäl att göra?» (Hansson's översättning). Detta bör inte i första hand förstås som en fråga gällande handlingsrekommendationer, att ställa inom exempelvis den tillämpade miljöetiken (även om Parfit kan tillskrivas en praktisk drivkraft). I stället har vi att göra med den normativa etikens själva kärnfråga. Den gäller vilka slags normativa skäl (eller principer) vi i allmänhet bör åberopa, samt hur vi bör fälla avgörandet när rationella skäl står emot varandra. Kanske leds Parfit på så vis till de metaetiska och metafysiska frågor han ställer, vilka kan framstå som särskilt knepiga, frågor om vad skäl och personer alls är för något. Förmodligen ser han det som

viktigt att reda ut allt detta för att vi effektivt ska kunna argumentera för och, slutligen, *göra* det rätta.

Parfits normativ-teoretiska bekymmer

INOM DEN NORMATIVA etiken finns olika bud på vilka skäl vi bör lägga vikt vid. Enligt en uppfattning har vi endast skäl att göra det som skulle gagna oss själva. Denna princip, anser en del, gör det till och med bättre för oss alla. Ett någorlunda känt argument av den här sorten är det om marknadens »osynliga hand». Tanken (formulerad av Adam Smith) är att den fria marknaden leder människor, vilka agerar i enlighet med sitt egenintresse, till att skapa något som har värde för alla. Parfit lägger ner möda på att visa att en grundläggande egoistisk princip på ett sätt är *självförgörande*. Betänk här fenomenet källsortering. Om mina medmänniskor källsorterar kan jag njuta av en bevarad miljö utan att själv källsortera. Om de andra inte källsorterar, däremot, bevaras inte miljön av att jag gör det. Det kan då ligga i mitt intresse att avstå från att källsortera, oavsett vad andra väljer att göra. Mitt och andras egoistiska handlande, med avseende på gemensamma naturresurser, leder så till att vi alla får en sämre miljö. Denna variant av spelteorins »fångarnas dilemma» är känd som *allmänningarnas tragedi*.

Parfit anför, med en särskild uppfattning om rationalitet, att det kan vara minst lika rationellt att handla för andras skull, det vill säga altruistiskt. Enligt en konkurrerande uppfattning till egoismen, nämligen den rena konsekventialismen, har vi endast skäl att göra så mycket gott som möjligt totalt sett. Här åberopas en opartisk princip – det spelar ingen roll vem eller vilka som kommer i åtnjutande av konsekvenserna. Men inte heller denna teori är Parfit nöjd med. Det finns delar av den så kallade vardagsmoralen som han inte är beredd att göra sig av med. Enligt den rena konsekventialismen vore det fel att försöka rädda sig undan att drunkna i stället för att offra sitt liv för fem andra drunknande. Många upplever den slutsatsen som svår att gå med på. Egenintresse, konstaterar Parfit, kan vara befogat och behöver inte vara förbehållet en teori som egoismen.

Vidare verkar det ofta rimligt att vi ser till våra egna barns intressen och prioriterar familjemedlemmar, vänner eller annan

nära omgivning framför dem vi inte känner. Här kan föreligga en sorts skäl att handla som är på en gång altruistiska *och* partiska. Slutligen verkar det finnas handlingar som man sällan eller aldrig bör begå, med anledning av deras egenskaper, även då handlingen har goda konsekvenser. Här överlappar vardagsmoralen med pliktetiken. Typiska exempel på sådana förbjudna handlingar, eller handlingar att undvika, är att ljuga och att mörda. En bra moralteori måste kunna ge oss rekommendationer att handla mer opartiskt, för goda konsekvenser totalt sett, men samtidigt göra reda för när den rena konsekventialismen är olämplig. Parfit vill ta reda på vilken den teorin är.

Trippelteorin

I DET TREDELADE verket *On What Matters* (2011a, 2011b, 2017), en efterlängtd uppföljare till *Reasons and Persons*, anser inte Parfit att han har nått fram till något fullständigt eller tillfredsställande svar. Man kan ändå se det som att han har lagt grunden, sten för sten, till ett lösningsförslag som drar lärdom av flera tankeströmningar. Målet är att jämka samman konsekvensetiken med både kontraktualismen (vilken kan anses ta sin utgångspunkt i egenintresset) och Kants pliktetik. Dessa tre teorier ses ofta som ömsesidigt uteslutande. Parfit vill dock likna sanningen vid en bergstopp som kan bestigas av teoriernas förespråkare från olika håll. Han kallar sitt projekt för *trippelteorin*. (Parfit 2011a: 411; 2017: 434; Hansson 2019: 264–265.)

Utmaningen förblir att sortera bland de skäl vi har att handla och identifiera det Parfit kallar *konklusiva* skäl. I en moralisk valsituation vill vi inte bara veta vad som kan räknas som rationellt utan slutligen också vilken handling som är rätt att utföra. Med Hanssons formulering kräver Parfits lösning att vi alla måste skaffa oss »den uppsättning *motiv och dispositioner* som gör *den bästa avvägningen* mellan de plikter som var och en av oss har och det neutrala gemensamma målet att göra konsekvenserna så bra som möjligt» (Hansson 2019: 143, mina kursiveringar). Undantag från konsekvenstänkandet är till exempel »att vi måste vara disponerade att hålla löften, handla rättvist och ta hand om personer vi har

särskilda relationer till, trots att dessa dispositioner ofta har sämre konsekvenser än alternativen» (Hansson 2019: 144). Sådana plikter anses värdefulla, inte för att de leder till bra konsekvenser utan »för att det *i sig är värdefullt* att till exempel ha vissa särskilda relationer till andra människor, och att *vissa handlingar i sig* är sådana att vi bör låta bli att utföra dem» (Hansson 2019: 144, mina kursiveringar). Karaktäristiskt för Parfits teori anses vara att »vi ofta i olika situationer ska handla på sätt som vore bäst för oss själva, eller som på andra sätt inte är optimala, men som trots det ingår i *en optimal uppsättning handlingar*» (Hansson 2019: 145, kursivering i original).

Avgörande för problem som klimatförändringar är att det är *samligas* handlingar som utgör den relevanta uppsättningen. »Kommer min handling att vara en av en uppsättning handlingar som tillsammans kommer att skada andra människor?» bör vi bland annat fråga oss (Parfit 1984: 86; Hansson 2019: 250–251). Att värdera sina egna handlingar i detta perspektiv påminner om att använda Kants kategoriska imperativ. Föräldrar gör det på lekplatser världen över när de ställer sina barn den retoriska frågan: »hur skulle det bli om alla gjorde så?» Om jag inte är nöjd med de hypotetiska konsekvenserna bör jag ändra mitt handlande i situationen så att det skulle kunna »upphöjas till allmän lag». Kontrakts-teorier kan hävdas fungera på ett liknande sätt. Samtliga parter till ett föreställt kontrakt (för gemensamt handlande) ska då kunna tänkas ge sitt medgivande.

Hanssons bidrag

HANSSON GÖR NOG rätt i att tillskriva Parfit en viktig avsikt, utöver den att ta reda på sanningen. Denna avsikt verkar vara att övertyga teoriernas direkta eller indirekta anhängare, det vill säga oss alla. De grundläggande teorierna Parfit befattar sig med täcker förmodligen in de flesta teoretiska och praktiska intuitioner som människor är benägna att ha.

Som normativt teoretiskt projekt väcker dock Parfits tilltag många frågor. Jag hade gärna sett att Hansson, i större utsträckning, uppmuntrade till kritisk diskussion av trippelteorin och dess förutsättningar. En fråga Hansson berör kort är

huruvida »lösningen» verkligen kan beskrivas som en form av konsekventialism (Hansson 2019: 12, 247). Detta är vad Parfit och många i hans fotspår, liksom Hansson själv, verkar föredra. Men enkom *inslag* av konsekvenstänkande verkar otillräckligt för att kalla något konsekventialism. Den etablerade förståelsen av denna teori är ju att det *endast* är konsekvenser som spelar roll. (Knappt någon teori verkar stödja uppfattningen att konsekvenser saknar normativ betydelse.) Samtidigt föreslår Parfit att vårt tillvägagångssätt bör vara korrekta avvägningar mellan legitimt egenintresse, plikter och konsekvenser.

Ett argument för att ändå kalla hans uppfattning konsekventialism är att den kan formuleras som en sorts regelkonsekventialism. Det vill säga: om vi följer generella regler om att prioritera våra egna barn, spara betesmark åt grannen eller avstå från mord, kommer detta också att leda till bäst konsekvenser totalt sett. Vidare skulle dessa konsekvenser, enligt regelkonsekventialismen, vara vårt rationella skäl att handla. Men i så fall verkar eventuella rättigheter och plikter vi erkänner vara instrumentella för att vi ska uppnå goda konsekvenser och varken härledda ur ett egenintresse eller handlingars egenskaper. När slutsatserna av respektive teori sammanfaller (vilket må vara ofta) märks inte denna motsättning. Men om vi formulerar Parfits teori som regelkonsekventialism uppstår en ny principiell fråga: huruvida »lösningen» verkligen kan betraktas som förankrad i kontrakts- eller pliktetik.

Parfit verkar lägga vikt vid en idé om så kallat »deontiskt» värde. Detta tänks beteckna det inneboende värdet i (att avstå från) vissa handlingar och ska tas med i beräkningen när vi avgör hur och när saker går »på bästa sätt» (Parfit, 2011a: 374). Även detta hade kunnat lyftas fram som ett område för fortsatt diskussion. Man kan lätt tänka sig att ett negativt deontiskt värde (låt säga av att mörda) skulle kunna ställas mot ett icke-deontiskt positivt värde (låt säga av stävjad terrorism). Men i vilken utsträckning bör deontiskt värde vägas mot värdet av (traditionella) konsekvenser, om alls? Ska vi tillåtas kvantifiera det deontiska värdet i en konsekvenskalkyl eller är deontiska värden inkommensurabla (alternativt oändligt värdefulla)? Finns det fall då jämförelser mellan deontiska och icke-

deontiska värden är tillåtna och andra då de inte är det? Finns en princip för att avgöra detta eller bör det avgöras från fall till fall, till exempel av intuitioner? Intuitionerna hos de flesta eller hos dem som är (eller anses vara) särskilt kloka? Hansson hade gärna fått hjälpa mig som läsare att ställa och sortera bland sådana frågor.

Kanske har Hansson medvetet avstått från insatser som ovanstående. Det kan anses tillräckligt att helt enkelt försöka klargöra hur Parfit har tänkt för att möjliggöra fortsatt diskussion. Jag kan likväl beklaga det (eventuella) valet. Den allmänna hanteringen av Parfit präglas till viss del av överdriven respekt. Vi riskerar då att gå miste om en hel del intressant. Så även i Hanssons fall. Inte nog med att det finns anledningar att kritisera Parfit (och hans trippelteori) – anledningar Hansson uppmärksammar och som hade kunnat mejslas ut ytterligare – Hansson verkar ha ett eget förslag på hur Parfit kan förstås och därmed hur dennes tankar kan utvecklas.

»Etiken är [...] inte enligt Parfit ett område som erbjuder den precision som andra vetenskaper gör», skriver Hansson och slår fast att detta är »en i grunden aristotelisk tanke» (Hansson 2019: 187, 187 f4). Parfit verkar sannerligen kunna tillskrivas viktiga aristoteliska drag.² Bland annat en viss värdepluralism (olika och svårjämförliga skäl hindrar oss att vara precisa i etiken) och en dygdetisk uppfattning (för att handla rätt bör vi vara en viss sorts personer som väger skäl mot varandra). Likheter verkar ha undgått Parfit själv. Som Hansson noterar drar Parfit inte många paralleller mellan sina egna och Aristoteles resonemang. Sådana paralleller hade dock Hansson med fördel ha kunnat göra.

Praktiken och politiken

HANSSONS PRAKTISKA SYFTE (vilket jag alltså har tolkat som inget mindre än att ge etisk vägledning med avseende på våra största samhällsutmaningar) tillfredsställs huvudsakligen av att han tillgängliggör Parfits teoretiska resonemang. Uppgiften Hansson tar sig an är inte främst att förmedla konkreta handlingsrekommendationer utan att rusta läsaren för att hon själv ska kunna reflektera över och dra slutsatser av Parfits filosofi. Detta kan också ses som en naturlig konsekvens av att Parfit själv

inte ägnade sig så mycket åt de praktiska problem som bekymrade honom, mer än i abstrakta resonemang. Åtminstone gäller detta för de texter av honom som är kända och hann skrivas innan han 2017 gick bort. Hansson menar att Parfit kan ha haft en mer tillämpad etik i åtanke som ämne för en fjärde volym av *On What Matters*.

Hansson gör ändå ett försök att, med hjälp av ett fåtal konkreta avsnitt, pussla ihop vad Parfits uppfattning skulle kunna innebära i praktiken. Ett åtgärdsförslag är införandet av en progressiv global inkomstskatt. En sådan skulle innebära att invånare i den rika världen tvingas överföra en del av sina inkomster till dem som har det sämst. Ett annat förslag är att använda ekonomiska styrmedel för att få människor och företag att agera på ett sätt som inte förstör klimatet. Även om förslag av den här sorten kan vara radikala är de inte unika.

Vi bör dock uppmärksamma att de praktiska problem som sägs ha drivit Parfit är synnerligen politiska. Med detta avses, i sammanhanget, att de frågor som väcks inte bara berör moraliskt handlande, i en grundläggande bemärkelse, utan även användningen av offentliga institutioner. Då räcker det kanske inte att fråga sig »Vad har vi mest skäl att göra?» med ett rent moralfilosofiskt perspektiv. Tvingande institutioner, vilket det är fråga om här, bör rimligen inte ges befogenhet att förverkliga allt som vi har mest skäl att göra. Om vi talar om statliga institutioner, vilket ligger närmast till hands, tillkommer alltså den politisk-filosofiska frågan »Vad har staten mest skäl göra?» I en rad moralfrågor är svaret ofta: ingenting.

De specifika problem som Parfit tar upp väcker dessutom frågor om upprättandet och användningen av globala institutioner. Vad sådana har mest skäl att göra kan anses vara ytterligare en fråga (Westergren 2016). Det är möjligt att Parfits regelkonsekventialism eller trippelteori kan ge svar även på frågor om politiskt ingripande i människors liv. Men det behöver i så fall argumenteras för. Med andra ord: åtgärderna för att avhjälpa global fattigdom och miljöförstöring kan tänkas kräva specifikt politiska rättfärdiganden. Varken Parfit, Hansson eller annan Parfitlitteratur verkar ta någon större notis om detta.

Sanningen och samtalet

HANSSONS BOK ÄR, hur som helst, läsvärd för den moralfilosofiskt och samhällsligt intresserade. Parfit anses vara en av de viktigaste filosoferna i vår tid och *Vad vi har mest skäl att göra* sänker tröskeln för den som vill förstå centrala tankar hos honom.

Parfit kan, även på ett mer grundläggande plan, påminna om antikens Aristoteles eller dennes skolastiske efterföljare, Thomas av Aquino. Parfit var övertygad om att det finns sanna svar på moraliska frågor, att vårt samlade tänkande och görande innehåller viktiga ledtrådar och att vi tillsammans kan lösa även de djupaste oenigheter. Utan att vara överdrivet social såg han det som ett lagarbete att hitta de rätta svaren. I stället för att »föreslå en ny moralteori», skriver Parfit i *On What Matters*, »ska jag försöka lära av några existerande teorier, i förhoppningen att komma något närmare sanningen» (Parfit 2011a: 174; Hansson 2019: 55–56). På det viset var han, som Hansson skriver, »ointresserad av att formulera en egen lösning» (Hansson 2019: 60–61). Parfits arbetsmetod blev att i skrift noggrant och uppriktigt behandla så många ståndpunkter som möjligt i dess starkaste version, dra de slutsatser han kunde och sedan lämna facklan vidare. I tider av »alternativa fakta», samhällslig polarisering och selfiepinnar kan detta Parfits angreppssätt vara nog så viktigt att värna. Kanske är metoden dessutom den bästa för att göra nya upptäckter, trots allt.

→

Jasmina Nedevska

Noter

1. David Boonins *The Non-Identity Problem and the Ethics of Future People* (2014) är av det mer akademiska slaget men introducerar pedagogiskt Parfit och Parfitlitteraturen inom forskningsfältet framtida generationer.

2. Det kan noteras, apropå inledningar, att *On What Matters* inleds med det aristoteliskt klingande påståendet »[v]i är de djur som kan både förstå och agera på skäl» (Parfit 2011a: 31, min översättning).

JASMINA NEDEVSKA, »VAD VI HAR MEST SKÄL ATT GÖRA:
DEREK PARFITS MORALFILOSOFI»

Referenser

- BOONIN, DAVID (2014) *The Non-Identity Problem and the Ethics of Future People*, Oxford University Press.
- HANSSON, ANDERS (2016) *Aristoteles etik*, Daidalos.
- HANSSON, ANDERS (2018) *Tre slags etiska teorier? Aristoteles, Kant och Sidgwick om vad vi har skäl att göra*, Bokförlaget Thales.
- HANSSON, ANDERS (2019) *Vad vi har mest skäl att göra. Derek Parfits moralfilosofi*, Daidalos.
- PARFIT, DEREK (1984) *Reasons and Persons*, Clarendon Press.
- PARFIT, DEREK (2011a), *On What Matters*, volym 1, Oxford University Press.
- PARFIT, DEREK (2011b), *On What Matters*, volym 2, Oxford University Press.
- PARFIT, DEREK (2017), *On What Matters*, volym 3, Oxford University Press.
- SMITH, ADAM (2003) *The Wealth of Nations*, Bantam Books.
- WESTERGREN, MARTIN (2016) *The Political Legitimacy of Global Governance Institutions: A Justice-Based Account*, doktorsavhandling, Stockholm studies in politics 169, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.